

Андрій Вікторович Мельніков
Віктор Олександрович Шинкарук
Дмитро Віталійович Жиров

Допінг та його вплив на спортивну конкурентоспроможність

УДК 613.96:613.72:312
DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-1.6>

Андрій Вікторович Мельніков
доктор педагогічних наук, доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0001-6039-1021

Віктор Олександрович Шинкарук
старший викладач кафедри фізичного
виховання і спорту
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-1317-8225

Дмитро Віталійович Жиров
курсант факультету безпеки
державного кордону
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0009-0009-5663-0662

У сучасному світі спорту використання допінгу стає все більш актуальною темою, що породжує широку дискусію та негативне ставлення. Вирішення цієї проблеми передбачає співпрацю між спортивними організаціями, правоохоронними органами, науковою спільнотою та іншими зацікавленими сторонами для розробки ефективних стратегій контролю, профілактики й відшкодування в разі порушень. Допінг у спорті є поширеною проблемою не лише серед елітних спортсменів, але й у рекреаційних видах спорту. Стаття базується на аналізі наукової та методичної літератури. Хоча в науковій літературі велика увага приділяється виявленню допінгу, мало обговорюється згубний вплив допінгу на конкурентоспроможність спортсменів. Історично проблема допінгу почалася в XIX столітті, але вона значно поширилася після Другої світової війни внаслідок системних командних допінгових програм. Також описані санкції та наслідки для спортсменів, які порушують антидопінгові правила. У статті розглядається і взаємозв'язок між фізичною активністю, здоров'ям і вживанням заборонених препаратів для покращення результатів у спорті. Існує розділення допінгу на різні категорії, такі як речовини та методи, заборонені завжди, та ті, що заборонені лише під час змагань. Поширеність допінгу визначається через опитування або тестування учасників, проте є проблеми, пов'язані з відмінностями у визначеннях допінгу та прийманні «заборонених» речовин із соціальних міркувань, а також з обмеженнями збору зразків. Результати досліджень показують значну поширеність вживання допінгу серед спортсменів, з якою потрібно ефективно боротися для збереження чесності й етики в спорті.

Допінгові скандали впливають на інтегритет спорту та викликають сумніви в спортивній справедливості. Відкриття допінг-проблем відомих спортсменів часто шокує світову громадськість і порушує заслужений авторитет спортивних зірок.

Мета статті – дослідження впливу допінгу на спортивну конкурентоспроможність. Проте вплив допінгу на спортивну конкурентоспроможність не обмежується лише негативними наслідками. Відсутній натиск на досягнення виняткових результатів і боротьба за перемогу часто приводять спортсменів до вибору нетрадиційних засобів підвищення продуктивності. Це надає широкі можливості для аналізу впливу допінгу на спортивні досягнення та перспективи боротьби із цим явищем.

Ключові слова: спорт, допінг, спортивна конкурентоспроможність, спортивна етика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Допінг у спорті є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу для боротьби з нею. Це питання актуальне як для світової, так і для української спортивної спільноти. Допінг у спорті – це використання заборонених речовин або методів із метою підвищення спортивних результатів. Це проблема, що створює значні етичні, моральні та здоров'язберігаючі питання. Розв'язання цієї проблеми потребує співпраці між спортивними організаціями, правоохоронними установами, науковою спільнотою та іншими зацікавленими сторонами для розробки ефективних стратегій контролю, профілактики та компенсації у випадку порушень. Допінг у спорті є проблемою, яка поширена не лише серед елітних спортсменів, але й серед початківців чи навіть аматорів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам використання та виявлення допінгу на сьогодні присвячено багато наукових досліджень як зарубіжних, так і українських учених. Дослідники вказують на тісний зв'язок соціальних,

педагогічних, медичних, морально-етичних, політичних, економічних та юридичних аспектів, які охоплює проблема використання допінгу в спорті. Найчастіше науковці зосереджуються на вивченні впливу заборонених речовин і методів на організм спортсменів, а також на розробці й удосконаленні методів їх виявлення. Дослідження на тему використання допінгу в спорті знаходимо в Т. Акуленко, А. Ляшевич, М. Прокопця, О. Шевченко та інших. Наприклад, Т. Акуленко (2019) робить акцент на міжнародно-правовому аспекті використання допінгу серед спортсменів, а Т. Короткий зосереджує дослідження на боротьбі з допінгом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча наукова література активно вивчає проблему виявлення допінгу, мало уваги приділяється його негативному впливу на спортивну конкурентоспроможність спортсменів. Варто дослідити вплив використання допінгу на етичні та моральні цінності в спорті, а також на взаємини між спортсменами й іншими учасниками спортивного середовища. Незважаючи на наявність антидопінгових програм і політики, важливо

вивчити, наскільки ефективно вони працюють на практиці та як їх можна поліпшити для більш ефективного контролю та запобігання використанню допінгу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідження впливу допінгу на спортивну конкурентоспроможність. Проте вплив допінгу на спортивну конкурентоспроможність не обмежується лише негативними наслідками. Відчутний натиск на досягнення виняткових результатів і боротьба за перемогу часто приводять спортсменів до вибору нетрадиційних засобів підвищення продуктивності. Це надає широкі можливості для аналізу впливу допінгу на спортивні досягнення та перспективи боротьби із цим явищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спорт і фізична активність широко заохочуються урядами й органами охорони здоров'я через їх передбачувану користь для здоров'я та якості життя. І навпаки, вважається, що вживання наркотиків негативно впливає на здоров'я та суспільство. Однак, оскільки відомо, що деякі препарати підвищують фізичну працездатність і адаптацію до тренувань, ці дві протилежні області можуть перетинатися.

У спорті використання заборонених препаратів підпадає під категорію допінгу, оскільки відповідні спортивні керівні органи реалізують стратегії запобігання використанню заборонених речовин. Допінг використовується в контексті спорту та фізичних вправ із низки причин, включно з бажанням перемогти та покращити естетичний вигляд. Допінг – це заборонені речовини (або методи), що використовуються спортсменами для покращення своїх результатів під час спортивної діяльності. До найпоширеніших речовин належать гормони й анаболічні андрогенні стероїди, що застосовуються для збільшення м'язової маси у важкій атлетиці, стимулятори, що використовуються у змаганнях на витривалість, таких як біг на довгі дистанції, наркотики, що використовуються для знеболення, і діуретики, що використовуються для виведення речовин з організму. Допінг – це серйозно, і його наслідки далекосяжні. Це може назавжди зашкодити репутації спортсмена, здоров'ю та перспективам як у спорті, так і поза ним.

Спорт і фізичні вправи ініціюють як короточасні гострі реакції, так і довгострокову адаптацію. Короточасні гострі реакції – це підвищення частоти серцевих скорочень і серцевого викиду, перерозподіл кровотоку, посилення легеневої вентиляції та ендокринологічні реакції. Ці реакції підвищують здатність організму справлятися з безпосередніми потребами поточного тренування, наприклад, завдяки полегшенню доставлення кисню та його використання м'язами. Довготермінові адаптації, такі як структурні та фізіологічні зміни скелетної

мускулатури, серцево-судинної системи та гематології, підвищують здатність організму справлятися з вимогами фізичних вправ, наприклад, через збільшення здатності доставляти та використовувати кисень або збільшення скорочувальної здатності. Протеїни м'язів збільшують кількість сили, яку вони можуть проявляти. Такі адаптації розглядатимуться як покращення та дадуть змогу людині потенційно досягти вищого рівня продуктивності в наступних вправах чи подіях.

Допінг використовується для посилення цих реакцій і адаптації, тим самим підносячи те, чого людина може досягти, до рівня, що вищий за рівень, досягнутий лише тренуваннями. Через специфічні вимоги до кожного виду спорту поширеність різних препаратів і допінгових процедур відрізнятиметься, оскільки вони використовуються для націлювання на конкретні аспекти фізичної підготовки, потрібні виконавцю в цій конкретній діяльності. Крім того, як зазначалося раніше, деякі допінгові практики використовуються спеціально для покращення фізичної форми індивіда, часто для збільшення м'язової маси та/або втрати жиру, і якщо для одних спортсменів такі результати можуть принести користь їхній силі, потужності та витривалості, для інших головною метою є зміцнення статури (Шиманова, 2018).

Спочатку заснування спортивні організації, такі як Міжнародний олімпійський комітет (МОК), Міжнародна асоціація футболних асоціацій (ФІФА) та Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій (ІААФ), працювали над тим, щоб змагання проводилися без використання препаратів, що підвищують ефективність (*Забезпечення соціальних прав*, 2021).

Історично проблема допінгу в спорті та фізичних вправах постала в другій половині XIX століття та стала фактично епідемією на всіх рівнях змагань. У першій половині XX століття (аж до кінця Другої світової війни) допінг поширювався програмами, спрямованими на окремих осіб, і адмініструванням, яке контролювалося самим спортсменом або його тренером чи лікарем. Допінг у той час обмежувався здебільшого елітним рівнем спорту. Після Другої світової війни застосування допінгу значно розширилося завдяки появі системних командних допінгових програм. У відповідь на збільшення захворюваності та несприятливих наслідків допінг-контроль уперше було запроваджено наприкінці 1960-х років, частково через обурення, викликане першою телевізійною смертю, пов'язаною з допінгом (Короткий & Хендель, 2020).

Починаючи із середини XX століття, споживання наркотиків, пов'язане зі спортом, значно вплинуло на конкуренцію. У 1960-х і 70-х роках у спорті широко використовувалися амфетаміни; 1980-ті були описані як ера анаболічних стероїдів і кортизону; 1990-ті як ера hGH та EPO; а останнім

часом широкого поширення набуло використання пептидів. Сьогодні ми класифікуємо препарати для підвищення продуктивності за такими термінами, як «анаболіки» та «стимулятори», щоб описати загальний бажаний ефект від їхнього застосування.

Із допінг-контролем приходять введення препаратів, які використовуються, щоб «обдурити» систему. Повідомляється, що випадки обхідних заходів стали поширеними після 1980-х років, коли було розроблено перший аналіз для виявлення тестостерону в сечі. Незважаючи на ці заходи контролю й усвідомлення ризиків вживання наркотиків у спорті, допінг у спорті залишається ендемічним; переступаючи всі рівні діяльності (Короткий & Хендель, 2020).

Будь-яка особа, яка належить до спортивної організації, що дотримується спортивних антидопінгових правил, може бути покарана за допінг. Є правила, які стосуються спортсменів, тренерів і допоміжного персоналу.

Санкція за допінг може стосуватися:

- заборони займатися всіма видами спорту, включно зі змаганнями та тренуваннями;

- дискваліфікації – команда позбавляється результатів подій, балів, призів і нагород;

- громадського контролю – публікація порушення правил, що може призвести до зниження уваги ЗМІ та суспільної зневаги;

- репутаційних втрат – санкції можуть покласти край професійному зростанню спортсмена. Шкода, яку зазнає репутація атлета, може ускладнити пошук місця в команді або можливостей для тренування;

- стосунків – тиск санкцій може пошкодити стосунки спортсмена з товаришами по команді, тренером, однолітками та близькими людьми. Нездатність займатися спортом може призвести до відчуття ізоляції;

- фінансів – спортсмен ризикує втратити можливості спонсорства, контракти чи інше фінансування або зіткнутися з фінансовими санкціями;

- здоров'я – наслідки вживання речовин, що підвищують працездатність, можуть бути серйозними та незворотними (Акуленко, 2019).

Спорт регулюється правилами та кодексами, зокрема тими, що стосуються заборони допінгу. Мабуть, найвідомішим із них є Всесвітній антидопінговий кодекс, який впроваджує Всесвітнє антидопінгове агентство (WADA), публікуючи список заборонених речовин і заборонених методів. Допінгові речовини та методи наявні в забороненому списку WADA, якщо вони відповідають двом із таких трьох критеріїв:

- доказ того, що така речовина чи метод має потенціал для підвищення спортивних результатів;

- використання речовини або методу становить ризик для здоров'я;

- використання речовини або методу порушує дух спорту.

У переліку WADA категорії допінгу згруповані за такими: «Речовини та методи, заборонені завжди (під час та поза змаганнями)»; «Речовини та методи, заборонені під час змагань» і «Речовини, заборонені в окремих видах спорту». Як загальне узагальнення для цього розрізнення, «Речовини та методи, заборонені завжди (під час та поза змаганнями)» мають потенційні переваги з погляду покращення адаптації до тренувань і безпосередньо або як наслідок цих розширених адаптацій для покращення виступу на змаганнях, тоді як «Речовини та методи, заборонені під час змагань», найімовірніше, підвищать негайну короткострокову працездатність організму шляхом збільшення його здатності виконувати вимоги вправи, а отже, виконувати краще. Крім того, деякі речовини заборонені згідно з кодексом WADA у розділі «Окремі види спорту», якщо вони передають користь або небезпеку в певних видах спорту, але не в інших (наприклад, алкоголь в автоспорті). WADA публікує список спортивних організацій і країн, які відповідають антидопінговому кодексу WADA та підлягають тестуванню WADA. Однак слід зазначити, що багато професійних видів спорту, наприклад Національна футбольна ліга (американський футбол / грідирон), деякі федерації боксу та багато бодібілдингових видів спорту не повністю відповідають кодексу WADA та його антидопінговим нормам (Шиманова, 2018).

У ширшому контексті використання таких препаратів виходить за межі регульованого елітного спорту, на нижчі змагання та молодші вікові групи, а також відбувається поза спортивним контекстом, де вони можуть використовуватися для покращення розвитку фізичної форми людини з міркувань естетики. Отже, проблеми зі здоров'ям, пов'язані з використанням таких препаратів, пронизують суспільство за межами спортивної еліти. Крім того, не всі ергогенні препарати заборонені в спорті, прикладами є кофеїн, креатин і бікарбонат, ефективність яких підтверджена переконливими дослідженнями.

Поширеність допінгу можна визначити за допомогою опитувань або тестування учасників, але обидва методи мають властиві проблеми. Наприклад, такі опитування мають обмеження, пов'язані з відмінностями у визначеннях допінгу та приймання «заборонених» речовин із соціальних міркувань, а не з метою підвищення ефективності, а також покладення на чесне самозвітування про незаконну діяльність. Тоді як дані на основі клінічного тестування зразків крові або сечі може недооцінити поширеність допінгу, якщо час збору зразка не збігається з вікном часу, коли речовина або його метаболіти присутні в зразку (Акуленко, 2019).

Висновки презентованого у статті дослідження та перспективи подальших розвідок

у цьому напрямі. Допінг у спорті на сьогодні відображає значну загрозу для здоров'я спортсменів і духу змагання. Використання заборонених речовин, таких як препарати для підвищення продуктивності, призводить до серйозних побічних ефектів, включно із серцево-судинними захворюваннями, порушенням центральної нервової системи та гормональними дисбалансами. Допінг може мати серйозні наслідки для здоров'я спортсменів, включно навіть із раптовою смертю або раком.

До того ж використання допінгу порушує моральні принципи спортивної чесності та справедливості. Спорт повинен базуватися на чесній конкуренції та рівних умовах для всіх учасників, а використання заборонених речовин виходить за межі цих принципів. Таким чином, боротьба з допінгом та підтримка антидопінгових заходів є важливими для збереження цінностей спорту та забезпечення безпеки й інтегритету в спортивному середовищі. Майбутні напрями досліджень щодо проблеми допінгу та його впливу на спор-

тивну конкурентоспроможність можуть спрямовуватися на оцінку ефективності існуючих антидопінгових програм і розробку нових стратегій для попередження використання допінгу й забезпечення чесності та справедливості в спорті.

ЛІТЕРАТУРА

Акуленко, Т. М. (2019). Особливості відповідальності за вживання допінгу в спорті: міжнародно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. С. 208–213.

Забезпечення соціальних прав у спорті: монографія / за заг. ред.: М. І. Іншина, Я. Я. Мельника. Київ, 2021. 272 с.

Короткий, Т.Р., Хендель, Н. В. (2020). Міжнародні стандарти у сфері боротьби з допінгом. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, № 23, 148–154.

Шиманова, О. В. (2018). Етичні проблеми сучасного спорту: лекція з навчальної дисципліни «Етика і професійна етика» для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», 15 с.

Doping and its influence on sports competitiveness

Andrii Viktorovych Melnikov
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor
The Bohdan Khmelnytskyi
National Academy of the State Border
Guard
Service of Ukraine
ORCID: 0000-0001-6039-1021

Viktor Oleksandrovysh Shynkaruk
Senior Lecturer at the Department
of Physical Training and Sports
The Bohdan Khmelnytskyi
National Academy of the State Border
Guard
Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-1317-8225

Dmytro Vitaliiiovych Zhyrov
cadet of the first training course
of the Faculty of Security state border
The Bohdan Khmelnytskyi
National Academy of the State Border
Guard
Service of Ukraine
ORCID: 0009-0009-5663-0662

In the modern world of sports, the use of doping is becoming an increasingly relevant topic, which generates a wide discussion and negative attitude. Addressing this problem requires collaboration between sports organizations, law enforcement agencies, the scientific community and other stakeholders to develop effective strategies for control, prevention and redress in the event of violations. Doping in sports is a widespread problem not only among elite athletes, but also in recreational sports. The article is based on the analysis of scientific and methodical literature. Although much attention is paid to the detection of doping in the scientific literature, there is little discussion of the harmful effects of doping on the competitiveness of athletes. Historically, the problem of doping began in the 19th century, but it spread significantly after World War II due to systemic team doping programs. Sanctions and consequences for athletes who violate anti-doping rules are also described. The article also examines the relationship between physical activity, health, and the use of prohibited drugs to improve performance in sports. There is a division of doping into different categories, such as substances and methods prohibited at all times and those prohibited only during competition. The prevalence of doping is determined by surveying or testing participants, with issues such as social considerations and sample collection limitations. Research results show a significant prevalence of doping among athletes, which must be effectively combated in order to maintain integrity and ethics in sports. Doping scandals affect the integrity of sports and raise doubts about sports justice. The discovery of doping problems of famous athletes often shocks the world public and violates the well-deserved authority of sports stars. The purpose of the article is to study the impact of doping on sports competitiveness. However, the impact of doping on sports competitiveness is not limited to negative consequences. The perceived pressure to achieve exceptional results and the struggle to win often lead athletes to choose non-traditional means of enhancing performance. This opens up wide opportunities for analyzing the impact of doping on sports achievements and prospects for combating this phenomenon.

Key words: sport, doping, sports competitiveness, sports ethics.